

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นสภาพที่มีสิ่งมีชีวิตอยู่อย่างมากมาย ทั้งด้านจำนวนและชนิดพันธุ์ ซึ่งนับว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญอย่างยิ่งของมนุษย์ ความหลากหลายทางชีวภาพมีความสัมพันธ์กับความสมบูรณ์ของระบบนิเวศธรรมชาติ มีผลต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตต่างๆ ในธรรมชาติ และมีความสำคัญต่อมนุษย์ในด้านเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพมาเป็นเวลานานตั้งแต่ยุคโบราณ จนถึงปัจจุบัน เช่น ใช้เป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค การประกอบอาชีพ (สุมนททา พรหมบุญ, 2545)

ประเทศต่างๆ ทั่วโลกได้ให้ความสำคัญในเรื่องการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพและจากการประชุมขององค์การสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Conference on Environment and Development : UNCED) ที่ประเทศบราซิล เมื่อ พ.ศ. 2535 ทำให้ได้อนุสัญญาโลกว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity) เพื่อกระตุ้นเตือนและส่งเสริมให้ประชากรโลก ได้ตระหนักถึงความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพ ความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศไทยมีอยู่มากมาย วิสุทธิ์ ไปไม้ (2545) กล่าวว่า ประเทศไทยมีพันธุ์ไม้ที่ศึกษาแล้วประมาณ 20,000 ชนิด และพันธุ์สัตว์ประมาณ 12,000 ชนิด นักวิชาการคาดคะเนว่าจะมีสิ่งมีชีวิตอีกมากมาย อาจมีถึง 100,000 ชนิดที่ยังไม่ได้มีการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลกันอย่างจริงจัง และสิ่งมีชีวิตที่ยังไม่เป็นที่รู้จัก อาจมีจำนวนไม่น้อยที่มีคุณค่าทางด้านทรัพยากรพันธุกรรม ที่สามารถนำมาพัฒนาเป็นยาและอาหาร หรือผลิตภัณฑ์อื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ได้

สถานการณ์ของความหลากหลายทางชีวภาพในปัจจุบัน กำลังเผชิญกับปัญหาการลดลงหรือการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ เช่นจากรายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2546 รายงานว่าแหล่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพกำลังถูกคุกคาม ป่าไม้ถูกทำลาย สัตว์ป่าถูกล่า แม่น้ำลำคลองเกิดความเสียหาย มีจำนวนชนิดพันธุ์สัตว์ป่าในประเทศไทย 14 ชนิดที่สูญพันธุ์ 572 ชนิดใกล้สูญพันธุ์ และ 63 ชนิดถูกคุกคาม ในประเทศไทยสาเหตุของการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ ส่วนใหญ่เกิดจาก การบุกรุกทำลายป่า การขยายพื้นที่เพื่อทำการเกษตร การเกิดแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติใหม่ๆ ตลอดจนปัญหามลพิษในสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำลายป่าไม้ซึ่งเดิมเคยมีมากถึงร้อยละ 70 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศไทยเมื่อประมาณ 100 ปีที่แล้ว แต่ในปัจจุบันเหลือพื้นที่ป่าประมาณร้อยละ 26 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ ดังนั้นจึงควรส่งเสริมให้ประชาชนทั่วไปได้ตระหนักถึงความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพ และร่วมมือกันในการรักษาความสมบูรณ์ของความหลากหลายทางชีวภาพ ให้คงอยู่เป็นสมบัติอันมีคุณค่าต่อประเทศชาติและโลกให้ยาวนานที่สุด

การรักษาความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศไทย เป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งที่ประชาชนในประเทศควรรับรู้และมีส่วนร่วม วิสุทธิ์ ไบไม้ (2545) ได้เสนอไว้ว่า การแก้ไขปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ ควรจะอิงกับประชาชนในท้องถิ่น ตามชนบทที่อยู่ใกล้ชิดกับแหล่งทรัพยากรชีวภาพ ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์ โดยอาศัยหลักการ และองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อให้เกิดการพัฒนาตามวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม อันจะนำไปสู่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ

จากสภาพปัญหาเกี่ยวกับการลดลงของความหลากหลายทางชีวภาพ ได้มีการกำหนดประเด็นที่เป็น การให้ความสำคัญเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ไว้ในพันธกิจของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ในข้อที่ 3 ดังนี้ “ดำรงความหลากหลายทางชีวภาพ และสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อม สร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เป็นธรรม และมีการสร้างคุณค่า สนับสนุนให้ชุมชนมีองค์ความรู้และสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อคุ้มครองฐานทรัพยากร คุ้มครองสิทธิและส่งเสริมบทบาทของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากร ปรับแบบแผนการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ตลอดจนรักษาผลประโยชน์ของชาติจากข้อตกลงตามพันธกรณีระหว่างประเทศ” ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนว่าความหลากหลายทางชีวภาพ และความรู้ที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งการส่งเสริมบทบาทของชุมชนมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น

ความรู้ ข้อมูล ที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศไทยมีอยู่มากมาย มีทั้งความรู้ที่ปรากฏอยู่อย่างชัดเจนเป็นตำรา หนังสือ มีการศึกษาวิจัย อีกทั้งมีอาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการที่มีความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ นอกจากนี้ยังมีความรู้ที่มีได้ปรากฏอย่างชัดเจนแต่เป็นความรู้มีอยู่ในตัวบุคคล ประชาชนทั่วไป ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพในบริบทที่แตกต่างกัน เช่น เกษตรกรมีความรู้เกี่ยวกับพืชพันธุ์ที่ตนเองเกี่ยวข้องดูแล ผู้ที่เป็นหมอพื้นบ้านมีความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพร ผู้ที่ดำรงชีวิตโดยการหาของป่าหรือการประมงก็จะมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตในป่า หรือในทะเล หากสามารถนำความรู้ทั้งหมดเหล่านี้มาใช้ประโยชน์ได้ก็จะเป็นสิ่งดีและก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ การจะนำความรู้ที่มีอยู่ทั้งที่เป็นความรู้ที่ปรากฏชัดเจนและความรู้ที่มีได้ปรากฏชัดเจนมาใช้ประโยชน์นั้น สามารถใช้การจัดการความรู้มาเป็นเครื่องมือได้

วิจารณ์ พานิช (2549) ได้เสนอไว้ว่า พลังทุนปัญญาที่มีอยู่ในองค์กร ในชุมชน หรือในสังคม คือ “ทรัพย์สินสมบัติที่ซ่อนเร้น” ที่ถ้าเรานึกไม่ถึง ไม่เห็นคุณค่า ก็เหมือนไม่มี ทุนปัญญาเหล่านี้มีอยู่ในตัวคนอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างคน หรืออยู่ในวัฒนธรรม ประเพณี หรือวิถีปฏิบัติงาน “ความรู้แฝง” เหล่านี้ หากมองจากมุมหนึ่ง จากเป้าหมายหนึ่ง อาจถือได้ว่าเป็นความรู้ที่ไม่เหมาะสม ถ้าหลังหรือก่อปัญหา แต่ถ้ารู้จักนำมาใช้เพื่อบรรลุเป้าหมายใดเป้าหมายหนึ่งอย่างเหมาะสม รู้จักใช้ผสมผสานกับความรู้อื่น ก็อาจเกิดผลที่ยิ่งใหญ่ และวิจารณ์ พานิช ได้กล่าวไว้ว่าการจัดการความรู้คือเครื่องมือเพื่อการบรรลุเป้าหมายของงาน

บรรลุป้าหมายการพัฒนาคน บรรลุป้าหมายการพัฒนาองค์กรไปเป็นองค์กรเรียนรู้ และบรรลุความเป็นชุมชน เป็นหมู่คณะ ความเอื้ออาทรระหว่างกันในที่ทำงาน

ความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลที่มีประสบการณ์เป็นสิ่งสำคัญซึ่งสามารถนำมาถ่ายทอดและก่อให้เกิดประโยชน์ได้อีกมากมาย จึงได้มีการจัดการความรู้เกิดขึ้นซึ่งมีหลายหน่วยงานนำการจัดการความรู้ไปใช้พัฒนาคน พัฒนางาน ให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพเพิ่มขึ้น อาทิ บริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) บริษัท ทู คอร์ปอเรชั่น จำกัด หน่วยงานราชการบางแห่ง และแม้แต่ชุมชนท้องถิ่น โรงเรียนชวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ในชุมชนก็ย่อมมีความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลอีกมากมายที่ยังมิได้นำมาพัฒนาเผยแพร่ซึ่งหากนำความรู้เหล่านั้นมาเผยแพร่และศึกษา พัฒนาต่ออาจจะได้แหล่งความรู้ใหม่ที่มีประโยชน์อีกมากมาย

แนวทางส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชน ชุมชนในท้องถิ่นนั้น ปัจจุบันมีการส่งเสริมให้ส่วนต่างๆในสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ดังปรากฏใน พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 4 แนวการจัดการศึกษา มาตรา 29 กล่าวไว้ดังนี้ “ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัวยุ ชุมชน องค์กร ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการรวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน” นอกจากนี้ สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ (2549) ได้เสนอว่าเป้าหมายของการศึกษาไทยในอดีตก็เพื่อสร้างสติปัญญา สร้างคุณธรรม และสร้างความสามารถในการประกอบอาชีพให้กับประชาชน จึงมีหลักสูตรให้ผู้คนได้เรียนรู้ทั้งทางคดีโลกและศีลธรรม การจัดการศึกษาเพื่อสร้างคนดีเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง จัดการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนมีนิสัยใฝ่รู้อยู่เสมอ ดังความคิดที่ว่า “เป็นคนเรียนความรู้” “แต่บุรุษเรียนรู้อยู่เป็นนิจ” วิธีเรียนก็เรียนด้วยการปฏิบัติจากของจริงจนสามารถปฏิบัติงานได้ เรียนรู้ที่จะทำให้ตนเองมีความสุข และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข

หากจะรักษาความหลากหลายทางชีวภาพให้ได้ผลอย่างจริงจัง แนวทางหนึ่งก็ควรจะมีการเผยแพร่ความรู้ ให้ประชาชนทั่วไปและนักเรียน นักศึกษา ได้เข้าใจ ความหมาย ความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่อยู่ในชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ การนำความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลมาเผยแพร่ ก็จะทำให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้ทั้งในโรงเรียนและบุคคลทั่วไปที่สนใจ อีกทั้งคนในชุมชนเองก็จะเกิดความเข้าใจถึงความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพมากยิ่งขึ้นและเกิดความรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนและร่วมมือกันรักษาทรัพยากรในท้องถิ่น

เพื่อเป็นการนำความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่ในชุมชน มาเผยแพร่ให้ความรู้ในการเรียนการสอนในโรงเรียนและบุคคลทั่วไป และทำให้คนในชุมชนเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพในท้องถิ่นของตน จึงเกิดแนวคิดในการนำการจัดการความรู้ มาใช้ในรวบรวมและสังเคราะห์ให้เกิดเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชน โดยความร่วมมือระหว่างสถานศึกษาและชุมชน เพื่อเกิดประโยชน์ในการถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชนในท้องถิ่น และยังเป็นการปลูกฝัง

ค่านิยมในการรักและหวงแหน ทรัพยากร ธรรมชาติให้แก่ชาวบ้านและเยาวชน นอกจากนี้ยังได้ข้อมูลเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาความรู้เกี่ยวกับการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพโดยชุมชน พื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ จะทำการศึกษาโดยยึดโรงเรียนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งได้รับความอนุเคราะห์จากโรงเรียนท่าช้างราษฎร์บำรุง อำเภอลำดวนจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดนครราชสีมา ให้ใช้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางประสานงานและมีส่วนร่วมในการวิจัยครั้งนี้ โรงเรียนท่าช้างราษฎร์บำรุงมีพื้นที่ด้านหลังของโรงเรียนติดกับพื้นที่ป่าหนองเต็ง-จ๊กราช ซึ่งมีลักษณะเป็นป่าเต็งรังและป่าเบญจพรรณ และชาวบ้านใกล้เคียงได้เข้าไปใช้ประโยชน์ ในพื้นที่ป่านี้ได้ การวิจัยนี้มีเป้าหมายเพื่อศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ และรวบรวมข้อมูลความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายชีวภาพจากบุคคลในพื้นที่โรงเรียนท่าช้างราษฎร์บำรุง และชุมชนใกล้เคียง และจัดทำชุดการเรียนรู้เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชน สำหรับบุคคลทั่วไปที่มีสนใจเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ได้นำไปใช้เพื่อเรียนรู้ทำความเข้าใจความหมายและความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพ

1.2 คำถามในการวิจัย

ในชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการวิจัย มีผู้ที่มีความรู้ มีการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างไร และจะนำความรู้เหล่านั้น มาใช้ประกอบการเรียนรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพจัดทำชุดการเรียนรู้ได้อย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.3.1 เพื่อสำรวจและรวบรวมความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ในเขตอำเภอลำดวนจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดนครราชสีมา

1.3.2 เพื่อจัดทำชุดการเรียนรู้ เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชน สำหรับบุคคลทั่วไปที่สนใจเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 พื้นที่

พื้นที่ที่ดำเนินงานวิจัยครั้งนี้อยู่ในเขตอำเภอลำดวนจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดนครราชสีมา ดังนี้โรงเรียน ท่าช้างราษฎร์บำรุง และหมู่บ้าน 5 หมู่บ้าน ที่อยู่ใกล้เคียงโรงเรียนท่าช้างราษฎร์บำรุง ได้แก่ หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 5 ตำบลช้างทอง , หมู่ที่ 3 เทศบาลตำบลท่าช้าง และ หมู่ที่ 15 ตำบลท่าช้าง

1.4.2 ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย

ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ได้แก่ ครู นักเรียนโรงเรียนท่าช้างราษฎร์บำรุง ผู้รู้และชาวบ้านในชุมชนที่สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมโครงการวิจัย โดยได้ประมาณจำนวนบุคคลไว้ดังนี้ ครู จำนวน 5 คน นักเรียน จำนวน 30 คน ชาวบ้านผู้รู้และสนใจเกี่ยวกับเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ หมู่บ้านละ 15 คน จำนวน 5 หมู่บ้าน

1.4.3 ระยะเวลาในการทำวิจัย

งานวิจัยนี้จะใช้เวลาดำเนินการ ระหว่าง 1 มกราคม 2551 ถึง มิถุนายน 2555

1.5 เครื่องมือวิจัย

1.5.1 แบบบันทึกข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ

1.5.2 แบบประเด็นในการสนทนากลุ่ม

1.5.3 กำหนดการการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้

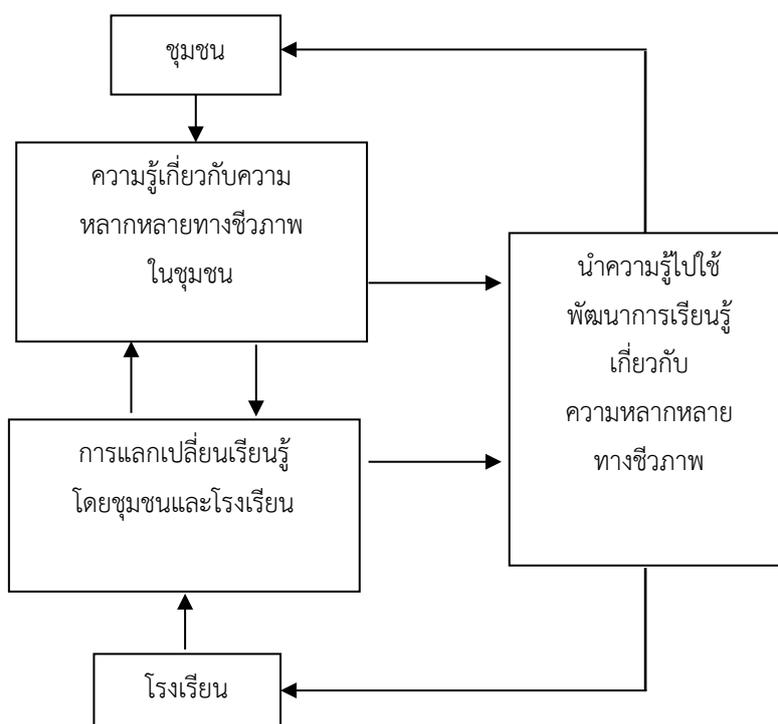
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 ข้อมูลความรู้ เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ และแหล่งความรู้ในท้องถิ่นทั้งที่เป็นบุคคลและสถานที่ มีประโยชน์ต่อการเรียนการสอนและการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ

1.6.2 ชุดการเรียนรู้ เรื่องความหลากหลายทาง ชีวภาพในชุมชน สามารถนำไปใช้ในการส่งเสริมการเรียนการสอนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

1.6.3 ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่น และตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพในท้องถิ่น

1.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

1.8 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.8.1 ความหลากหลายทางชีวภาพ หมายถึง ความมากมายและแตกต่างของชนิดพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต ความมากมายและแตกต่างในด้านพันธุกรรม รวมถึงความหลากหลายรูปแบบและความแตกต่างของสภาพระบบนิเวศ

1.8.2 การจัดการความรู้ หมายถึง การที่บุคคลมีการรับหรือแลกเปลี่ยนความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ต่างๆ และมีการบันทึกความรู้นั้นไว้ ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง อีกทั้งสามารถนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ได้

1.8.3 ชุมชน หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีที่อยู่ อยู่ในบริเวณพื้นที่ที่ทำการวิจัยคือ หมู่ที่ 3 (บ้านหนองเต็ง) ตำบลช้างทอง , หมู่ที่ 4 (บ้านโนนพยอม) ตำบลช้างทอง , หมู่ 5 (บ้านหนองม่วง) ตำบลช้างทอง , หมู่ที่ 15 (บ้านพิมาน) ตำบลท่าช้าง และหมู่ 3 (บ้านหนองหอย) เทศบาลตำบลท่าช้าง

1.8.4 ชุดการเรียนรู้ หมายถึง เอกสารสื่อส่งเสริมการเรียนรู้ ผลิတ်ขึ้นเพื่อช่วยให้ผู้ที่สนใจทั่วไป เรียนรู้ในเรื่องนั้นๆ สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองได้ หรือมีครู ผู้สอน ให้คำแนะนำประกอบ